

A papné szerepkör kialakulása, különös tekintettel a Tiszán inneni egyházvidékre

Bátoriné Misák Marianna

I.A papi házasság kérdésének és helyzetének alakulása a 16. századra

A téma megközelítése és kiindulópontja a máig számos vitát kiváltó cölibátus kérdése. Gyökeresen másként vélekednek a kérdéstről a katolikusok és a protestánsok. Aligha van még egy olyan gyakorlata, intézménye a katolikus egyháznak, amely szinte kialakulásától, törvénybe iktatásától fogva annyira foglalkoztatná a mindenkor közvéleményét, s amely annyira megosztaná a társadalmat, mint ez a kérdés. Sokan minden háttérismeret és eredetismeret nélkül elítélik, míg mások, nem minden elfogultság nélkül védelmére kelnek. Ez a gyakorlat a kezdeteket követően teljesen másként alakult a nyugati és a keleti egyház életében. Zsigovits Béla szerint a véleménykülönbségeknek, a vitáknak s a két katolikus felekezet gyakorlata közötti különbözőségnek az oka és egyben magyarázata is az, hogy a „cölibátus nem apostoli eredetű, annál kevésbé eredt isteni parancsból, hanem egyházi törvényen alapszik, vagyis nem hitelvi, hanem fegyelmi intézmény, melynek terjedelmét megállapítani az egyház kizárólagos joga, s amely, mint minden emberi, változásnak, fejlődésnek van alávetve.”¹ De hiába minden ellene irányuló támadás, a mai napig létező joggyakorlat. Sipos István véleménye szerint azért, mert ez egy olyan belső etikai érzés követelménye, amely a kereszténység szellemével annyira összenőtt, hogy „túl kell élnie minden támadást, s mint az egyház legnagyobb díszé s legszebb virága, mint a kereszténység legbensőbb magvának, az askézisnek hajtása szükségképpen halhatatlan.”²

S mint minden, ami emberi, a cölibátus is fejlődésen ment keresztül. Előírására, szabályozására az első három században semmiféle törvényt nem találunk. A 4. század hozta meg törvényi szabályozását,³ amit hasonló törvényalkotások hosszú sora követett. A keleti egyház nem követte a nyugati törvényalkotásokat. Ennek értelmében megmaradt annál a gyakorlatnál, miszerint, ha valakit nőtlenül szenteltek fel, utána már nem házasodhatott, de a felszentelés után kötött házasság folytatható volt. Kivételt képeztek a püspökök, akiknek ebbéli életgyakorlatát az 5. században szabályozták.⁴ A görögkeleti egyház jelen állapotát pedig a 7. században fektették le.⁵ A nyugati katolikus egyházban e kérdésben a későbbi századok egyre radikálisabbak lettek, míg VII. Gergely pápa jogerőre emelte.

¹ ZSIGOVITS BÉLA: A papi nőtlenség (coelibatus) története Magyarországon. Bp., 1914. 3. p.

² SIPOS ISTVÁN: A celibátus (papi nőtlenség) története és védelme. Pécs, 1913. (továbbiakban: SIPOS, 1913.) 4. p.

³ Elvirai zsinat (305 vagy 306). Fordulópont a cölibátus történetében. Feltétlen önmegtartóztatást írt elő. Azoknak a papoknak, akik nős állapotukban léptek a klérus tagjai közé, nem élhettek tovább házasságban. SIPOS, 1913. 42. p.

⁴ Ők már nem élhettek házasságban.

⁵ Ld. bővebben: SIPOS, 1913. 53–69. p.

A törvény gyakorlati kivitelezése még jó ideig ellentétben állt az egyházi törvényhozással. Voltak olyan helyek, mint pl. Magyarország is, ahol a törvény életbe léptetése meglehetősen lassan ment. A szabolcsi zsinat 1092-ben a papi nőülés és a nagyböjt kezdetének kérdésében a bizánci egyház előírásait juttatta érvényre. Bár VII. Gergely pápa (1073-1085) a nő papokat 1074-ben eltiltotta a szolgálattól, a szabolcsi zsinat a bizánci hagyományoknak megfelelően úgy intézkedett, hogy a papjelöltek felszentelésük előtt megnősülhetnek. Sőt, a XIII. század második felében sem tartozott a ritkaságok közé a nő pap Magyarországon. Egy 1267-ben kiadott rendelet hangsúlyozta, hogy csak nőtlen papot szabad püspökké megválasztani.⁶

A reformáció kibontakozása számos területen változást eredményezett, így ezt a gyakorlatot is más alapokra helyezte. Megjelent az anyanyelvi kultúra, aminek keretében anyanyelven írt vagy lefordított kiadványok láttak napvilágot. Az egyház életének mindennapjait az ad fontes határozta meg, amiben a Szentírás lett az egyetlen elfogadható mérce. Az anyanyelvűség megjelent az oktatásban is, különösen a reformáció által kialakított kisiskolákban. De változások álltak be a családi élet vonatkozásában is. A főnemesség és a mezővárosok mellett a reformáció kibontakozásában és elterjedésében nagy szerepe volt a papságnak. Az alsó- és felsőpapság között a reformáció századára éles határvonal húzódott.

„A felsőpapság nem foglalkozott az alsópapság lelkigondozásával, ezért elszakad az egyházi élet periferiáján élő, elsősorban diplomáciai, politikai feladatokat teljesítő főpapságtól, és életét a saját kezébe véve, a saját maga által szervezett fraternitások keretei között élte. A fraternitások értekezletei voltak az első protestáns zsinatok. Ez a fajta elszakadás és magára hagyatottság az alsópapság életében egyfajta helyzetátértékelési vonzattal járt, aminek fényében mondhatjuk, hogy a reformáció felé fordulásában az alsópapságot jelentős részben elsősorban nem a tan reformjának igénye, hanem a saját egzisztenciális helyzetének értékelése fordította. Ebben a helyzetben pedig központi kérdése volt a házasság problémája. Mivel a reformáció ehhez szabad utat nyitott, számos pap ennek mentén tette meg az első lépéseket a lutheri tanítás felé.”⁷

S a reformáció által nyitott házassági lehetőség egy új szerepkör kialakulását is magával hozta. Ez lett a papnéi szerepkör. Magától értetődő, hogy a cölibátus gyakorlata – ami a 16. századra már sok esetben csak elviekben működött – sokak számára nem bibliai alapokon álló volt, így különösen a reformátorok jártak ebben jó példával elől, amikor megházasodtak. Bernáthné Somogyi Márta doktori értekezésében többek között ezzel a kérdéskörrel is foglalkozik. A strassburgi reformációt boncolgatva azt írja, hogy az itt kibontakozó megújulási mozgalomnak kezdetben a papok házasságával kellett megküzdenie. A reformációhoz csatlakozó lelkészeknek meg kellett védeniük ezt a korábban ismeretlen jelenséget. Indoklásra szorult a cölibátus elvetése. Az új hithez tartozást egy lelkész a feleségével

⁶ DIENES DÉNES: A keresztyénség Magyarországon 1526 előtt. Sárospatak, 2001. 15. p.

⁷ Ld. bővebben: DIENES DÉNES: Reformáció a hétköznapokban. In: *Rubicon*, 2017. 12. sz. 32–35. p. (továbbiakban: DIENES, 2017.)

demonstrálhatta leginkább. A legszembetűnőbb Bucer Márton esete volt. Amikor a városba érkezett, már házas volt. Az egykori dominikánus szerzetes a hajdani apácát, Elisabeth Silbereisent vette feleségül. A városi tanács biztosította arról, hogy biztonságban lesz Strassburgban, de egyházi szolgálat teljesítését egy ideig nem engedélyezték neki. Wolfgang Capitot is házasságra ösztönözte Bucer, aki egy strassburgi nemes leányát, Agnes Roettelt vette feleségül. Egy másik lelkész, Anton Firm korábbi szeretőjével lépett oltár elé. Matthäus Zell adta őket össze. Prédikációjában bizonyította, hogy a házasság kezdettől fogva Isten ajándéka, ezért azt semmilyen okból nem lehet megtiltani. Zell úgy vélte, hogy a papok házassága az egyetlen út a városi társadalom erkölcsi nivójának a felemelkedéséhez.⁸ A papok házassága szociológiai változásokat is hozott, ugyanis a lelkészi hivatalhoz már a feleség is hozzátartozott.

Katharina Schütz még tőlük is korábban kötött házasságot Matthäus Zellel, Strassburg prédikátorával. Az ő házasságkötésükre 1523. december 3-án került sor. Bernáthné Somogyi Márta leírja, hogy helyzetük nem volt egyszerű, különösen a feleségnek, akinek meg kellett védenie magát és házasságát számos támadással szemben.⁹

Luther Márton egy kiugrott apácát, Katharina von Bora-t vette nőül. Katharina 17 évvel volt fiatalabb a nagy reformátornál, s bár Luther eleinte vonakodott, de sosem bánta meg házasságát. Katharinából pedig a legjobb feleség vált.¹⁰ Nem sokkal házassága után Luther Márton ezt írta: „Megnősültem, hogy számárfület mutassak az ördögnek és társainak, a zavartkeltőknek, a hercegeknek és persze a püspököknek, akik ostoba módon tiltják az egyházi embereknek a házasságot. [...] Házasságommal megvettem lettem, de remélem, hogy az angyalok nevetnek, az ördögök pedig sírnak.”¹¹

Kálvin János házasságkötése strassburgi tartózkodásának idejére esik. Kálvin nagyon kevés érzelmet mutatott a szerelem iránt. Erről ő maga így írt Farelnek:

„Nem vagyok én – úgymond – amaz esztelen szerelmesek fajtájából való, akik készek minden hibát csókkal eltakarni, mihelyt valamelyik asszony szép formája elragadja őket. Az egyedüli szépség, mely engem lebilincsel, a szemérmes, kedves asszony szépsége, aki nem pompakedvelő, hanem takarékos, türelmes, akiről remélhetem, hogy egészségemnek gondját fogja viselni.”¹²

⁸ BERNÁTHNÉ SOMOGYI MÁRTA: A strassburgi lelkészfeleség, Katharina Zell munkásságának bemutatása iratai tükrében. Debrecen, 2013. (Kézirat. PhD-disszertáció. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája.)

⁹ Uo., 22., 33. p.

¹⁰ MISÁK MARIANNA: Luther Márton. In: A reformáció. Vezérfonal az egyháztörténet tanulmányozásához. II. Szerk.: Dienes Dénes. Sárospatak, 2008. 11–34. p.

¹¹ Mi a nő szerepe az 500 éves reformáció tükrében? In: *Kárpátalja*, 2017. április 9. Online: www.karpataljalap.net –2018. március.

¹² PRUZSINSZKY PÁL: Kálvin János. Életrajz. Pápa, 1909–1912. Online: leporollak.hu –2017. november. 3. rész, 334. p.

Miután három feleségjelölt sem volt megfelelő a reformátor számára, végül egy özvegyasszonyt vett feleségül, Idelette de Buret, akinek a férjét ő maga temette.

Idelette minden tekintetben alkalmas volt csendes, szelíd természetével arra, hogy Kálvin számára biztosítsa azt a háttérrel, ami munkájához szükséges volt. Kálvin kevésszer emlékezett meg róla írásaiban, de amikor megtette, minden esetben elismerően nyilatkozott. „Szolgálatomat hittel segítette.” „Életem legjobb társaságát ő alkotta.” „Hűséges segítőtársam volt lelkészi szolgálatomban is.”¹³ Békefy szerint Idelette igazi társ volt. Azontúl, hogy az otthoni munkában segítségére volt férjének, utazásaira is gyakran elkísérte őt, hogy vigyázzon az egészségére, annak ellenére, hogy ő maga sem volt egészséges. Lelki támaszt jelentett Kálvin számára már a pusztán jelenlétével is. Kálvin életrajzírói sorra megemlítik róla, hogy „szelíd erő jellemezte, egyéniség volt”.¹⁴ Szüksége is volt erőre, erős jellemre, hiszen mint Kálvin feleségének nem lehetett könnyű dolga. Teljesen bizonyosan állíthatjuk, hogy Kálvin hűségesen szerette feleségét, mindemellett azonban nagy terheteket kellett közösen hordozniuk. A nagyon szerény prédikátori jövedelem, a nagy és mozgalmas ház vezetése, ahol diákok állandó jelleggel voltak, hogy a Mestert hallgassák. Mindezek mellett Kálvin örökös túlhajszoltságából adódó testi gondjai is rászakadtak.¹⁵ Alig kilenc évi házasság után, 1549. március 29-én meghalt Idelette. Mindössze 42 éves volt.¹⁶ Halála után egy héttel Kálvin egyik barátjának ezt írta: „Nemcsak arra volt elszánt, hogy megossa velem a hátratételt és a szegénységet, hanem kész volt velem a halálba is menni. Ez után, ha nem erőnek erejével uralkodom magamon, nem tudtam volna ezt a veszteséget elviselni.”¹⁷ Kálvinnak a súlyos gyász időszakában megfogalmazott levele tanúsítja, hogy Idelette-ben megtalálta azt a szemérmes, engedelmes, békétűrő és gondoskodó társat, akiről Farelnek így írt: „Elvesztettem életemnek hű társát, aki engem soha el nem hagyott volna, sem számkivetésben, sem nyomorban, sem a halálban. Édes hű segédem volt ő nekem, ki értem minden áldozatra kész volt.”¹⁸ Kálvin János ritkán nyilatkozott akár saját, akár családi életének intim részleteiről. Ennek ellenére a kívülállók szerint a házasságukat, a kapcsolatukat mindvégig az erős szeretet, tisztelet és közösségvállalás jellemezte. A reformátor számára Isten ajándéka volt Idelette de Bure, akiről így emlékezett meg: „Ennek a léleknek a nagysága erőteljesebben befolyásolja majd hátralévő életemet, mint száz előírás, amit nem teljesítettem.”¹⁹ A Thesszalonikabeliekhez írt második levél

¹³ BÉKEFY LAJOS: „Szolgálatomat hittel segítette”. Egy reformátor-feleség megtalálása és elvesztése. In: *Békefy Lajos honlapja*, 2014. október 28. Online: bekefy.agnusradio.ro – 2018. október.

¹⁴ Uo.

¹⁵ BÉKEFY LAJOS: Az elfelejtett asszony. In: *Heidvogel Pál honlapja*, é.n. Online: palheidvogel.gportal.hu – 2017. október. (továbbiakban: BÉKEFY.)

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ MAGYAR BALÁZS DÁVID: „Nem jó az embernek egyedül lenni” Kálvin János a házassági és családi életformára való nevelés reformátora. Debrecen, 2016. (Kézirat. PhD-disszertáció. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolája.) 59.p.

¹⁹ BÉKEFY.

kommentárját még Idelette utolsó napjaiban is írta, ezért kegyelete, hálája és emlékezése jeleként ezt a kommentárt neki dedikálta.²⁰

Eddig igyekeztünk európai mintákat adni a reformáció által új alapokra helyezett papi házasság kérdéséről és gyakorlatáról. A reformátorok a Szentírás alapján és annak talaján állva úgy vélték, hogy a házasság Istentől való dolog, míg a cölibátus gyakorlata egyértelműen a katolikus egyház által egészen más megfontolások alapján kialakított, idővel törvényerőre emelt gyakorlat és hagyomány.

A téma szempontjából ezt követően rátérünk a korabeli magyarországi helyzetre. A forrásokat tanulmányozva azt tapasztaljuk, hogy hazánkban is elég hamar találkozunk a papok házasodásának kérdésével és jelenségével, illetve e kérdés feszegetésével. Így nem véletlen – írja Dienes Dénes –, hogy a hazai reformáció irodalmában gyakran visszatérő, feltűnően hangsúlyos téma a papi házasság kérdése. Már a reformáció első nemzedékei is foglalkoztak vele. Ezekben az írásokban kiemelt helyet kapott a papi nőtlenség kárhoztatása. Dienes professzor tanulmányában elsőként Batizi András említi meg, aki két éneket is írt ezzel kapcsolatban.²¹ Tudunk arról, hogy Sztárai Mihály *A papok házassága* c. vitáiratában (1550) a katolikus egyházi férfiak nőtlenségét gúnyolja, s azt bizonyítja, hogy a papoknak szabad házasodni. Művében Tamás pap a főszereplő, aki protestáns volt, s annyira meg tudta győzni hallgatóságát, hogy a vita után még a katolikus Böröck pap és a Vikárius is feleség után nézett.²² Idevonatkozóan találunk még egy példát Dienes Dénes tanulmányában. Ez egy 1509-ben kiadott Biblia lapjainak margójára írt prédikáció részlet, ami ugyancsak szemlélteti a kérdés kortárs megközelítését.

„Mondhatnád te, nagy dolog ez, meg kell-e az papnak házasodni? Ő neki is meg kell házasodni, ha ördöggé nem akar lönni. Mondhatnád te ismétlen én nekem, ha az Úr Isten nem hagyta és soha nem voltanak előtte. Hazudnak azok, kik azt mondják, nem az Úr Isten hagyta – mert az Úr Isten hagyta. Ezt Szent Pál nyilván megírja, holott ő azt mondja: szükség az papnak egy feleségűnek lönni. Nem 3 annyi 4 kurvájának, osztán igaz vagy, hagyta a papnak is az Úr Isten, hogy ne paráználkodjék, mint igaz az parasztnak. Azért a pap is megházasodjék, mint az paraszt, Isten hagyta. Hazudnak kedig [penig] azok, kik azt mondják, hogy soha nem volt annak előtte, mert az régipátriárkák, próféták és apostolok mind házasságban élének. Azonképpen az jámbor pispékök, papok az apostoloknak utánok szintén ezör esztendeiglen mind házasságban éltenek. De az papok házasságát vesztötte el Hildebrank pápa, kit az pápaságban Gergelnek neveztenek volt, ki hetedik pápa vala. Annak utána Calixtus pápa vesztése. Osztán kedig az Calixtus pápa ördög volt, mert az Úr Jézus Krisztus szörzését vesztötte, holott az igazságot megtiltotta.”²³

²⁰ BÉKEFY.

²¹ DIENES, 2017. 33. p.

²² PINTÉR JENŐ magyar irodalomtörténete. Tudományos rendszerezés. II. köt. A magyar irodalom a XVI. században. Bp., 1930. Online: Arcanum Kézírónyvtár: www.arcanum.hu – 2018. szeptember.

²³ DIENES, 2017. 33–34. p.

A reformáció kibontakozása magával hozta a legfontosabb tanok és egyházi törvények megfogalmazását is. Szükség volt olyan cikkelyekre, amelyekhez az újonnan alakult gyülekezetek, annak tagjai, a lelkészek igazíthatják életüket. A fórumok, ahol ezek a cikkelyek megszülettek, a zsinatok voltak. A század első felében tartott zsinatok rendelkezései között a lelkészek házasságára vonatkozó passzusokat még nem találunk. Vannak rendelkezések azonban arra nézve, hogy hogyan és miként viselje magát a lelkész, a prédikátor, de a házasságukra vonatkozóan később születnek szabályok. Ennek okát abban találjuk, hogy Magyarországon, egy-két kivételtől eltekintve, a papok házassága még nem volt annyira jellemző a 16. század első felében, mint talán nyugat-európai szomszédainknál.

II. Házasság, viselkedés, életvitel, ruházat a kánonok tükrében

A papnéi szerepkör egy nagyon sajátos terület, s csak a 16. századtól kezdve beszélhetünk róla. A papok házassága a katolikus egyház törvényei szerint tilos volt. Ez azonban nem tartotta vissza a klérus több tagját a nősüléstől, így már a 16. századot megelőzően is a katolikus egyház számára nagy kihívást jelentett nős papjainak a kezelése. A reformáció bibliai talajon álló tanainak terjedése következtében számosan döntöttek a házasság mellett. A papok nősülésével pedig kezdetét vette a papnéi szerepkör kialakulása. Mert bár korábban is megnősültek a katolikus plébánosok, hivatalosan azonban társaikat nem nevezhetjük papnéknak, mert az egyház nem ismer- te el a házasságot. Ennek a szerepkörnek a hivatalosságát is a reformáció hozta magával. Nyilvánvaló volt, hogy ezt az újonnan kialakult szerepkört szabályozni kell. A 16. században a soraikat rendező protestáns egyházak zsinatok keretében körvonalazták a papi házasság kérdését és gyakorlatát, s ezek keretében külön fogalmazták meg mind lelkipásztoraik, mind pedig feleségeik magatartását, ruházkodását, életviselését, forgolódását. Ezeknek a kánonoknak a segítségével először a papok házasságára vonatkozó, illetve az ezzel a kérdéssel foglalkozó cikkelyeket ismertetjük, majd ezt követően a viselkedési, öltözködési és egyéb normákat a lelkipásztorra, a feleségére és gyermekeikre, különösen is a leánygyermekre vonatkoztatva. Végül pedig a papnéi szerepkör vagy szerepkörök kerülnek bemutatásra. A zsinatokat, illetve cikkelyeiket nem összehívásuk és születésük sorrendjében tárgyaljuk, hanem a felvázolt témakörök összefüggésében.

Az 1562-ben Debrecenben tartott zsinat a papok házasságával kapcsolatban a következőket szögezte le:

„Mint minden embernek, úgy a papoknak, püspököknek s presbytereknek is parancsolja a természet és Isten törvénye, hogy házasságra lépjenek. A Mózes törvénye parancsolja, hogy a főpapok és áldozó papok feleséget vegyenek 3 Móz. 21. 2 Móz. 34. Ezék. 44. És az apostol is Tit. 1. és 1 Tim. 3. parancsolja, hogy a püspök egy feleségű legyen. Így, a próféták és apostolok csaknem mind, valamint az egyházi tudósok, Tertullian, Cyprián házások voltak. Az apostolok zsinata és némely végzések parancsolják, hogy a papok és püspökök egyszer nősüljenek. Ignác, Euzéb, Nicefór, Platina és más történetírók, továbbá a zsinatok és végzések mutatják – mint Gracián előadja – hogy a püspökök és szentek házások voltak. Sok római pápák megerősítették, helybehagyták a házasságot. A nicéai zsinat, melynek oly nagy a tekintélye, megengedi a papoknak a házasságot. Sőt igen sok püspökök és pápák házások voltak. Lásd az apostolok kánonait, a kárthágói

zsin. Platina, Nauklet, Ágoston bizonyítja is ezt a Péter példájával. A niceai zsinat a pápának is szabadon megengedi a házasságot. Gracián végzése pl. D. 31. c. d. Gonoszszágot cselekesznek tehát, a kik a tisztességes házasságot megtiltják a püspököknek és papoknak: azt pedig, hogy óvatosan kurvákat és ágyasokat tartsanak megengedik. Jaj azoknak, a kik a jót rossznak mondják. Platina és a zsinatok bizonyossága szerint sok római pápák házások voltak. S a gangre zsinat is azt mondja, hogy a házasságot nem lehet felbontani a papságért, s fogadásért; és az apostolok kánona is azt tanítja, hogy a papok nem hagyhatják el feleségeiket a vallásért, mint az apostolok is magokkal hordozták azokat.”²⁴

Itt a házasságkötés szentírási alapokra helyezve parancsként hangzik el. Egyháztörténeti példákkal, az egyházatyák házasságára, zsinati végzésekre, illetve parancsaikra hivatkozva támasztja alá, mi több teszi kötelezővé a házasságot. Mindezzel tulajdonképpen a cölibátus törvényét vonja kétségbe, mint ami sem a Szentírás talaján, sem pedig a korábbi zsinati végzések alapján nem áll meg.

A következő zsinati rendelkezés pedig már nemcsak azt mondja ki, hogy a házasság, s ebbe beleérti a papok házasságát is, a természeti és isteni törvények által rendelt, hanem azt egyenesen Istentől valónak tekinti. Így olvassuk mindezt a tarcal-tordai²⁵ hitvallás 29. cikkelyében:

„A mi pedig a házasságot nézi azt vallyuk hogy az az Istentől szereztetet, és az életnek minden nemében ditsiretes [...] Végezetre a házasságnak meg-tiltását, és az mind éltig való maga megtartóztatásának fogadását az Apostollal 1 Tim. 4. 1. 3. ördögi tudománnak lenni itéllyük, ugy mint a ki az Istennek nyilván való igéjével; és a tisztáb Ecclesiának erköltsével egyenesen ellenkezik. 1 Cor. 7. 2 etc. 1 Tim. 3. 2. 4. 5.”²⁶

Ezek a zsinati végzések a reformáció jegyében születtek. Sok területen, így a házasság kérdésében is szembeszálltak a katolikus egyház gyakorlatával. Ebben is igyekeztek a Biblia talaján maradni, amiből egyértelmű alátámasztást nyertek arra nézve, hogy a cölibátus nem Isten ígéje alapján született törvény, mi több az ókori egyház sem gyakorolta. S nyilván rendkívül élesen fogalmaztak, amikor úgy vélték, hogy a katolikus egyház eltávolodott a szentírási alapoktól, ezért ördögtől valónak bélyegezték a házasság tiltását és az életen át tartó önsanyargatást.

1555-ben ült össze a II. erdódi zsinat. Az itt született kánonok 9. cikkelye szól a papok házasságáról: „A mit a papok házasságáról a szentírás tanít, az eléggé világos. A kik magukat megtartóztatni nem tudják, az isten nevében és félelmében nősüljenek meg: „mert jobb házasságban élni, mint égni”. És „a püspököknek feddhetetlennek, egy feleségű férfiúnak kell lenni”. Ismét „az egyházi szolgáknak rendszeretőknek kell lenni, feleségeikkel együtt”. „A diakonok is legyenek egy feleségű férfiak, kik az ő házokban jól tudjanak elöljárni és magzataikat engedelemben tartóztatni, mert ki a maga házában nem tud elöljárni, mi módon bírhatja az isten anyaszentegyhá-

²⁴ A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései. Összeáll.: Kiss Áron. Bp., 1881. (továbbiakban: Kiss, 1881.) 171–172. p.

²⁵ 1562-ben volt a tarcali, 1563-ban a tordai zsinat.

²⁶ Kiss, 1881. 404–405. p.

zát”. Egyre vigyázzanak szorgalmasan azon papok, kik nőtlenül élni nem képesek, hogy ne valamely becstelen személyt, hanem vagy szűzleányt, vagy tisztas özeget vegyenek feleségül.²⁷

A lelkészek minden tekintetben példák kellett legyenek a gyülekezetek előtt. Éppen ezért nem véletlen a törvénycikk rendelkezése, miszerint a választásukban ügyeljenek arra, hogy milyen háttérrel és előélettel rendelkező nőt, lányt vesznek feleségül. Szűzleányt vagy tisztas özeget ajánl a rendelkezés. A példát valószínű a nyugati minták adták, hiszen Zwingli és Kálvin is özeget vett feleségül, Luther pedig szűzleányt. A reformátorok, prédikátorok megházasodásával a gyülekezetek is új helyzettel néztek szembe, mert ez a gyakorlat még nagyon újszerű volt. Újszerűségét bizonyítja az is, hogy gyakran nem is merték felvállalni a prédikátorok feleségeiket, hanem húgukként, nővérüként vagy más rokonuként mutatták be, vagy egyszerűen csak eltitkolták.

Ugyanakkor pedig, hogy mennyire kardinális kérdés volt a házasság a papok között, azt alátámasztja az a tény is, hogy a katolikus plébánosok között is elég gyakori volt a nő, az ágyast tartó, vagy a szolgálójával élő. Dienes Dénes a *Tiszánineni Református Egyházkerület története* című kötetben osztja meg azt az információt, miszerint Horváth János szepesi prépost engedélyezte papjainak a házasságot, maga is nyolc-kilenc ágyast tartott, s miután lemondott tisztről, megházasodott. Az esztergomi főegyházmegye zsinatán 1561-ben 119 pap jelent meg, közülük 62 volt nő, negyvennégy két szín alatt áldoztatott. Oláh Miklós érsek arról panaszkodott ekkor, hogy a papok többsége egyszerűen nem engedelmeskedik az egyházi felsőbbbbségnek, különösen a házasság kérdésében megingathatatlanok.²⁸ Ugyancsak Dienes Dénes írja, hogy a házasság papok nem számítottak ritkaságnak. Az 1560-ban összehívott nagyszombati zsinaton részt vett P. Vittoria, a bécsi jezsuita kollégium rektora, aki úgy tapasztalta, hogy a megjelent nagyszámú papság között alig akadt 12-15 olyan, aki nem hirdetett tévtanokat és nem volt nő.²⁹ D. Szakács Anita szintén hasonló eredményre jutott kutatásai során. Úgy fogalmaz, hogy meglepő lehet a mai olvasó számára a tény, a katolikus egyházat megújító tridenti zsinat időszakában a soproni katolikus papság soraiban a feleséggel rendelkező, családos egyházi ember volt a tipikus.

„Az 1551–1577 között Sopronban élő, befolyásos és vagyonos Dalmady Sebestyén főesperes hitvesét Hernát Mártának hívták. Az 1557-1566 között városplébánosi szolgálatot ellátó Fochter Farkas 1559-ben nősült meg. Murecker Timót ispotálylelkész (1567–1570) – aki maga is egy pap törvénytelen fia volt – 1564-ben vette feleségül szeretőjét, Orsolyát. Cseppe sem csodálható e tradíció folytatása: Spillinger Farkas városplébánosnak (1570–1589) is gyermeke született gazdaasszonyától. Az ő helyettese, Glöckel Konrád ugyancsak házasságban élt. Spillinger utóda, Schwendtner János előéletéből ismert, hogy korábbi esperesi posztjáról egy húszéves lutheránus leánnyal folytatott viszony miatt kellett lemond-

²⁷ KISS, 1881. 38. p.

²⁸ DIENES DÉNES: *A Tiszánineni Református Egyházkerület története*. Sárospatak, 2017. (továbbiakban: DIENES, 2017/a.) 88. p.

²⁹ DIENES, 2017/a. 64. p.

ania. Halálát követően a már említett Glöckel Konrád került a városplébánosi tisztségre (1591–1593), akiről egyházi hivatalviselése során kiderült, hogy sem felszentelését, sem házasságát nem tudja hitelesen igazolni, így Kutasy János győri püspök felmentette a főesperesi tisztség alól, és felszólította a városplébánosi megbízatás visszaadására.”³⁰

Tanulmánya folytatásában említ még néhány esetet. Ezek között találjuk a Szent Mihály-templom hitszónoki állására pályázó Scherer András ágfalvi plébánost, akinek botrányos életvitele közismert volt. Egy férjezett asszony lett az élettársa, akitől öt gyermeke született; az 1582-ben Sopronba kerülő Krinis Mátét, aki azon túl, hogy egy bécsi aranyműves megszökött feleségét vette nőül, iszákos és parázna életével minden eddigi paptársán túltett. A lutheránus nézeteket valló lakosság ellenszenvét azonban hamarosan kivívta; Akács Miklós városplébánost (1594–1597), akét Gerengel Simon evangélikus lelkész adott össze feleségével, Micskey Évával.³¹ Mindezek az esetek azt példázják, hogy magának a törvényt alkotó egyház vezetőinek és szolgálattevőinek is nehézkesnek bizonyult a cölibátus gyakorlatának betartása és betartatása. Éppen ezért a katolikus egyház 16. századi megújítását és megújulását kevésbé mozdította elő a nős vagy ágyasokat tartó, saját vagyonukra koncentráló, a hívekre kevés figyelmet fordító katolikus papok olykor botrányoktól sem mentes élete. Szigorúbb alapokra, keményebb fegyelemre volt szükség.

A másik oldalon pedig a régtől fogva feszegetett cölibátus kérdésében a reformáció minden bizonnyal ösztönző erőként hatott, s több papot vitt el a megújulás eszméinek irányában, aminek eredményeképpen egyre többen vállalták fel a nyilvános házasságkötést. S sokak szerint ez lett a különbség az „igaz prédikátorok” és a „pápista papok” között, mert az előbbieknek „törvényes feleségük van”, míg az utóbbiak „rossz nőekkel foglalkoznak nappal és éjjel”.³² Fontos azonban néhány példát említenünk prédikátoraink életéből a titkos és nyilvános házasságot illetően. Csepregi Zoltán ezt az időszakot kutatva, Johannes Kreslinggel³³ kapcsolatban írja – aki ekkor besztercebányai plébános –, hogy 1525 húsvétján Szebeni Miklós személyesen Szalkai László esztergomi érseknél jelentette fel házassága miatt.³⁴ Ugyancsak ő írja Paulus Speratussal kapcsolatban, hogy ágyasa volt egy salzburgi polgárlány, akivel 1517 óta „titkos házasságban” élt.³⁵ Speratussnak ez a viszonya botrányozást keltett Bécsben, de lehetőséget kapott ügye

³⁰ D. SZAKÁCS ANITA: Új választások, új konfliktusok. Nős papok a 16. századi Sopronban. In: *Rubicon Online*, 2014. 8. sz. Online: www.rubicon.hu – 2018. szeptember.

³¹ Uo.

³² DIENES, 2017/a. 88. p.

³³ Johannes Kresling (Buda, 1488/90 – Selmecbánya, 1549): humanista szónok, prédikátor, a bécsi és a krakkói egyetemen tanult. Budán lett pap, majd 1525 elején Körmöcbányán prédikál. Házassága miatt feljelentették, majd ezért – illetve a reformáció elvei terjesztéséért – börtönbe került. Kiszabadulásai után ismét a bányavárosokban találjuk, majd külföldre ment. 1536-ben visszatért Magyarországra s a bányavárosokban folytatta prédikátori tevékenységét.

³⁴ CSEPREGI ZOLTÁN: A reformáció nyelve. Bp., 2013. 34. p.

³⁵ Uo., 129. p.

tisztázására. A meghallgatásról távol maradt, s a korábban beígért budai állása is meghiúsult. Morvaiglóra kapott meghívást, ahol 1522-ben foglalta el prédikatori állását. „Titkos hitvesét nővéreként adta ki, a valódi viszonyról az iglóiak még évekig nem értesültek.”³⁶ Nem Speratus volt az egyetlen, aki hasonló magatartást tanúsított. Bornemissza Péter jegyzi meg Kálmáncsehi Sánta Mártonnal kapcsolatban, hogy „Ez mikor wy helyen lacnec, Batizi Demeter nec meg mondgya titokiat, hogy regtül fogua egy leant tartot, firfiui ruhába inasul, es vele lakot: De végre el veszi feleségül.”³⁷ Később hozzátette, hogy „Noha vtalatossagot czelekedet, de am meg tért: Es iobban czelekedet, hogy nem mint Adam Pap Nitran, ki Koczisul es Louaszul tartót egy azont sokáig, es azt az aszont egyéb bünbe is talaltac, kiert meg egettec, es ő maga ki vallotta szörnyű dolgait Adam Papnac.” Esze Tamás leírja az általános vélekedést Kálmáncsehi esetével kapcsolatban, és azt mondja, hogy azt pletykának minősítették, mivel azt Batizi Demeter³⁸ mesélte Bornemisszának, akivel viszont maga Kálmáncsehi osztotta meg. Ő maga azonban nem látja okát annak, hogy akár Batizi, akár Kálmáncsehi szavaiban kételkedjünk. Sőt azt mondja, hogy „Igaza van Bornemisszának: az eset, minden furcsasága ellenére is, Kálmáncsehi emberségét dicséri: megmaradt a választott nő mellett, ahelyett, hogy „némelyek szokása szerint kóbor paráznaságban fetrengett” volna, s mikor elhagyta a római egyházat, feleségül vette, anélkül, hogy erre félelem vagy botrány kényszerítette volna.”³⁹ Kálmáncsehi számára az együttélés minden bizonnyal nem csupán egy papi kaland volt, hanem kanonok voltából eredő kényszerűség, amelytől igyekezett szabadulni. Minden bizonnyal, amint protestáns nézetek szerint kezdett el gondolkodni, feleségül vette az addig rejtegetett, álcázott élettársát. Nem is tehetett másként, ugyanis a protestáns házassági etika a reformáció idejében rendkívül szigorúan ítélte meg a paráznának minősített prédikátorokat. Erre nézve Esze Tamás Debrecenből hoz példát. Méliusz Debrecenben „az Benedek papot kalodában verette vala, mind kezét, lábát, nyakát elannyira, hogy ugyan ordított bele. Ennek okáért, hogy mikor Székelyhidán lakott, az szolgáló leányával lakott predicatoróságban. Annak utána ott Debrecemben levonták róla az predicatoróságot”.⁴⁰ A következő ide vonatkozó példa, amit megemlít, szintén Debrecenből, 1556-ból való. Borbély Benedeket paráznaság bűne miatt a vele élő nővel együtt lefejezték. Dienes Dénes említett munkájában Kálmáncsehi esetén kívül megemlít még néhány esetet, amelyek szintén a magyarországi reformáció korai időszakából valók. Az egyik Sommer prédikátor személyéhez kötődik, aki Kassán tartózkodása idején házasodott. Feleségét a katekizáció során ismerte meg. Nem titkos, hanem nyilvános házasságot kötött. Még azt is megjegyzi Dienes Dénes, hogy nem ágyast tartott, mint ahogy az a korban gyakran előfordult.⁴¹ A jászói plébánossal, Gergely pappal kapcsolatban szintén azt írja, hogy a 16. század 30–40-es éveiben már nős volt.

³⁶ Uo., 130. p.

³⁷ ESZE TAMÁS: Kálmáncsehi Sánta Márton Sátoraljaújhelyen. In: *Irodalomtörténeti közlemények*, 1970. 5–6. sz. (továbbiakban: ESZE, 1970.) 568. p.

³⁸ Batizi Demeterrel kapcsolatban lásd bővebben DIENES, 2017/a. 35., 43., 45. p.

³⁹ ESZE, 1970. 569. p.

⁴⁰ ESZE, 1970. 569. p.

⁴¹ DIENES, 2017/a. 58. p.

Egy Margit nevű asszonyt vett el titokban, akitől három gyermeke született. Helyzetére egy sajnálatos eseten keresztül derült fényt. Egy helybeli lánynyal folytatott viszonya miatt nyomozás indult ellene. Saját magát jelentette fel, s a halálos ítéletet is ő kérte magára. Végrendeletében gyermekeire „többek között egy szőlőt hagyott, amit a rokonság egyik tagja perrel megtámadott arra hivatkozva, hogy a gyermekek nem törvényes házasságból születtek. Kassa város tanácsa, mint másodfokú törvényszék, 1546-ban megállapította, hogy noha Gergely pap és Margit nem nyilvánosan kötöttek házasságot annak idején, a gyermekek törvényes házasságból származnak, ezért a keresetet elutasította.”⁴² Gergely pap esete nem bizonyítja, hogy Jászón ekkor már jelen volt a lutheranizmus, de az tény, hogy a 16. század második felében már lutheránus papja volt a helységnek. Szintén nős pap volt a Kassa földesúri hatósága alatt álló Mislóknán 1550-ben. Lucskán felesége és négy lánya volt a plébánosnak 1561-ben.⁴³

Az egyház számára nemcsak az volt fontos, hogy lelkészeik milyen nőt vesznek feleségül, hanem az is, hogy hogyan éljenek és miként ruházkodjanak a feleségek. Az erdői zsinat korábban idézett cikkelye ezt így fogalmazza meg: „A szerfeletti fényűzést pedig mind önmagok, mind feleségeik vagy gyermekeik ruházatában kerüljék s legyen mind az ő magok, mind hitvestársaik öltözete tisztességes. A sisakos vagy hajtott végű fövegeket se viseljék a mohabiták vagy mahumedánok módjára, a mint korunkban látjuk, hogy némelyek ez ocsmányságot a pogány udvarok ildomtalan utánzásával hordják, nehogy az ilyekben e miatt az isten neve megutáltassék.”⁴⁴ Hasonlóan fogalmaz az 1595-ben megjelent a Felső-magyarországi cikkek is. A törvénygyűjtemény 43. cikkelyének már a címe egyértelmű: „A család- és öltözetre is gondot kell fordítani.” A kifejtésben pedig ezeket olvassuk: „Családjok is olyan legyen a lelkészeknek, a milyenek magok tartoznak lenni, miként az apostol parancsolja, és el kell távoztatniok a mennyire lehet a fényűzést a), drága ruhákat b), idegen öltözetet, mind magoktól, mind feleségeiktől, hogy ne láttassanak többet ügyelni a külső tisztességre, mint a belsőre. Viseljenek azért hivatalukhoz és személyök méltóságához illő öltözetet.”⁴⁵

Az mindenki előtt teljes mértékben nyilvánvaló volt, hogy az ad fontes elv az egyházi életnek erre a területére is vonatkozik, hiszen az egyház önmagával hasonlana meg, amennyiben nem a vita apostolica érvényesülne az életmód és annak velejárói vonatkozásában. A fényűzés leginkább az öltözékben mutatkozhatott meg, így nem véletlen, hogy a cikkely éppen ezzel kapcsolatban fogalmaz meg tiltást. Éppen ezért a lekipásztor családtagjaival együtt sem öltözködésében, sem életvitelében nem folytathatott fényűző életet. A papnék számára különösen is fontos volt, hogy a legnagyobb egyszerűség és szerénység jellemezze öltözetüket. Dienes professzor szintén megemlíti e kánoni előírást, mint ami nemcsak a lelkészt, de annak családtagjait is korlátok közé szorította azzal, hogy megtiltotta mind a drága ruha, mind pedig az idegen öltözet viseletét.⁴⁶

⁴² DIENES, 2017/a. 63. p.

⁴³ DIENES, 2017/a. 63–64. p.

⁴⁴ KISS, 1881. 38. p.

⁴⁵ KISS, 1881. 720. p.

⁴⁶ DIENES, 2017/a. 137. p.

A Geleji Katona István által összegyűjtött és 1649-ben kiadott egyházi törvénygyűjtemény 84. kánonja már nemcsak egyszerűen megtiltja a fényűzést, hanem fel is sorolja konkrétan azokat a dolgokat, amelyektől jónak tartották, ha a lelkipásztorok, a feleségeik és leányaik is távol tartják magukat.

„Mint hogy pedig nemcsak maguk a lelkészek, hanem azoknak családtagjai is némileg példái tartoznak lenni az Úr nyájának: komolyan, sőt az apostoli rendeletnél fogva meghagyatik nekik, hogy még nejeik s leányaik is minden fényűzéstől és piperétől mentes ruházatban járjanak; magukat szeméremmel és illemmel, nem fodrozott hajfürtökkel, vagy arannyal, vagy gyöngyökkel, vagy drága köntössel ékesítvén, hanem oly tisztességes ruházattal, mely a kegyességre törekvő nőkhöz illik; nem vetekedve a nemes nőkkel fejékekkel, hajszalagokkal, selyemkötényekkel, nyakláncokkal, karperecekkkel, kösöntyűkkel, színes cipőkkel, arany vagy ezüst rojtokkal himzett aljú mentékekkel, vállfűzőkkel, görögös fejfátyollal, s más oly nemű ékszerek használatával, melyek a lelkésznekhez illetlenek; hanem magukat saját rendjükhöz s állapotjukhoz alkalmazzák.”⁴⁷

Elsőként szögezi le a törvénycikk, hogy a lelkész családjának minden tagja „peldái tartoznak lenni az Úr nyájának”. S bár ez a kánon már a 17. században készült, mégis az az első és legfontosabb dolog, hogy a lelkipásztor egy közösség élén álló személy, ezért nemcsak neki, hanem családjának is életvitelszerűen elől kell járni a példamutatásban. A lelkész felesége és lánya külön kiemelésével Pál apostol szavaira hivatkozik tovább a kánon. Pál a Timótheushoz írt első levelében a következőket fogalmazza meg az asszonyok öltözékével és egyéb fényűző tárgyak viselésével kapcsolatban: „Hasonlóképpen az asszonyok tisztességes öltözetben, szemérmertességgel és mértékletességgel ékesítsék magokat; nem hajfonatokkal és arannyal vagy gyöngyökkel, vagy drága öltözékkel.” (1Tim 2,9.) Nagyon érdekes a hivatkozás, amiért ezt a tiltást megfogalmazza a kánon: „nem vetekedve a nemes nőkkel”. Méliusz Juhász Péter tiszántúli püspök tollából szintén megtaláljuk az idevonatkozó intést. „Tiltjuk a papok feleségeinek a fényűzést, a ruházatban való mértéktelenséget! Ne bujálkodjanak gyöngyökkel, hajoknak fodorgatásával, hanem hordjanak közepszerűen díszített, az udvari és királyi nemes nők fényűzésétől, kevély pompájától és gögjétől ment öltözet!”⁴⁸

Magyarországon a kora újkorban a főnemesség játszotta a főszerepet a politikai, gazdasági és kulturális téren. Számukra kötelező volt a reprezentáció, hiszen egy rendi főméltóság ruházatával, feleségének ékszereivel, udvartartásával is jelezte hatalmát. A pompa nem felesleges luxus tehát, hanem alapvető velejárója a közéleti szereplésnek. Ezért adták oda a főurak

⁴⁷ Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több másokkal is bővített és kissé jobb rendbeszedett Geleji Katona István... 1649. S függelékül a Szatmárnémetiben 1646. évben tartott nemzeti zsinat végzései. Ford.: Kiss Áron. Kecskemét, 1875. 47–48. p.

⁴⁸ GAÁL IZABELLA: A nők szerepe a reformáció terjesztésében Magyarországon, különös tekintettel Debrecen városára. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2006. 1. sz. 189–197. p. Online: www.egyhtortszemle.hu – 2017. október. (továbbiakban: GAÁL, 2006.)

akár egy birtok árát is egy-egy szép ékszerért, ruháért.⁴⁹ Minden bizonnyal az a fajta ruházat, illetve ékszerviselet, ami jellemezte az arisztokrata és nemes nőket, vonzó lehetett az egyszerűbb származású, de kissé magasabb társadalmi szintre kerülő nők számára, így a lelkész feleségek és leányaik számára is. A kánonok egyértelműen fogalmazznak. Nemcsak a ruházat esetében, de a hajviselet, az ékszerviselet területén is fényűzéstől és pompától mentes öltözetet kívántak meg. Egy nemes asszony számára a díszes viselet, az ékszer, a pompás frizura származásánál és társadalmi rangjánál fogva természetes volt.

Ha megnézzük egy korabeli öltözetet,⁵⁰ ékszer-,⁵¹ illetve hajviseletet,⁵² magunk is arra a következtetésre jutunk, hogy vonzó példa lehetett, amit minden bizonnyal egyes papnék igyekeztek is a gyakorlatban kivitelezni. Ez azonban az ő esetükben nem a származásuk és társadalmi rangjuk természetes következményeként csapódott le, hanem hivalkodásként. Így nem véletlen ennek törvényi keretben való szabályozása.

⁴⁹ TOMPOS LILLA – KISS ERIKA: Magyar főúri öltözködés. In: *História*, 2001. 7. sz. Online: www.historia.hu – 2018. október.

⁵⁰ Csupán az érdekesség kedvéért érdemes néhány mondat erejéig bemutatni ezt a viseletet. A 16-18. században kialakult nemesi női viseletre nyugodtan mondhatjuk, hogy pompázatos volt. A 16-17. században az öltözék árulkodott viselője neméről, rangjáról, családi állapotáról, társadalmi helyzetéről is. A társadalmi ranglétra csúcsán állók hordhattak finom hollandi posztót, arannyal átszőtt bársonyt, színes selymet, damasztot, korállt, gyöngyöt, arany csipkét, patyolat ingvállat, áttetsző fátylat, sárga és vörös csizmát, szőrméket, aranyat, ezüstöt, gyémántot. A magyar női viselet a nyugat-európaihoz hasonlóan a 16. században és a 17. század első felében a spanyol divat hatásáról árulkodik. Az udvarképes arisztokrácia díszruhája a szárnyujjú öltözék, ennek kevésbé rangos változata a lantujjú váll, azaz ruhaderék. Hosszú, köpenyszerű, boglárokkal, gombokkal díszített a spanyol köntös. A spanyol divatú öltözékek mellett az írott forrásokban is találkozhatunk magyar viselettel. Atlaszselyemből, bársonyból, damasztból varrták a négyszögletes kivágású, vállpántos, elől kapcsokkal záródó felsőrészeket. A 16. században a szoknyával összevarrták, a 17. században különállóan készítették el. Alatta patyolat felső inget viseltek, a szoknya elejére csipkés kötény borult. Mindkét vállhoz hordhattak selyemmel, gyönggyel vagy aranyfonállal kivarrott csipkegallért. A hajadonok fejdíszre a leányságukat jelképező pártta volt. Ez gyakran bársony, selyem, üveg vagy valódi gyönggyel, korállal, arany boglárokkal kivarrt szalag. Az asszonyok családi állapotát a haját beborító főkötő jelképezte. A kesztyű és a legyező a nemes hölgyek előkelőségének jelképe volt, nem véletlen, hogy a rólu készült portrékon kezükben gyakran láthatóak. Ld. bővebben: TOMPOS LILLA: A díszmagyar. Bp., 2005. 149. p.; ÉK ERZSÉBET: Magyarországi viseletek. Bp., 1994. 160. p.; NAGY GÉZA – NEMES MIHÁLY – TOMPOS LILLA: A magyar viseletek története. Bp., 2002. 256. p.

⁵¹ A főúri ruházatnak, a személyes reprezentációnak nélkülözhetetlen kellékei voltak az ékszerek. A 16. századtól nagymértékben megváltozott ruhaszabás következtében az európai hölgyek ismét viseltek fülbevalót, karkötőt, egyszerre többféle hosszúságú nyakéket, függőket nemcsak láncra akasztva, hanem a ruhavállra, ruhaujra, esetleg a frizurába tűzve is. Ezekon kívül az ékszerkészletekhez sorolták a gyűrűt, övet, a fejéket, kalapot, barettet, a ruhát díszítő boglárokat, a 17. századtól a kis órákat és a portréminiatúrt tartalmazó függőket is.

⁵² A 16-17. századra kialakult gallérviselet a frizura megváltozását eredményezte. Előtérbe került a konty, s ezt díszítették különböző gyöngyökkel, tükkel.

A zsinatok legvégül konkrétan a lelkészfeleségekkel vagy papnékkal kapcsolatban fogalmaznak meg néhány intelmet. Érdekes megfigyelni, hogy nem tevékenységi köröket vagy a férjeik melletti szerepeiket hangsúlyozzák a papnéknak, hanem sokkal inkább a beszédükre, szavaikra, viselkedésükre teszik a hangsúlyt. S elsősorban a férjek felelőssége alá helyezik a papnák magatartásának felügyeletét. „Vigyázzanak továbbá szorgalommal, hogy nejeik ne legyenek szemtelenek, fecsegők, hazugok, haszontalan beszédűek, avagy költekezők.”⁵³ „Emellett életüket, erkölcsüket úgy intézzék, hogy bennük semmi oly vétek, amit férjeik más nőkben az Isten ígéje szerint megrónak, a mások nagy botránkozására fel ne fedeztessék [...] a csacsкасágot, fajtalanságot, civakodást, perpatvart mint dögvészt kerüljék, a tánctól tartózkodjanak.”⁵⁴

Mint láthatjuk, a kánonok eléggé részletesen fogalmazzák meg a papnák számára a beszéd- és viselkedési formákat. Vélhetően a korabeli egyházi vezetés a női nemmel kapcsolatos tapasztalatokra építve kényszerült részletességre. Minden olyan tulajdonságot kiemeltek, amitől a papnéknak tartózkodni és óvakodni kellett, de azt is körvonalazták, hogy miben jeleskedhetnek. A cikkelyt olvasva azt látjuk, hogy a beszédre, szavaikra való vigyázás kerül elsősorban előtérbe. „Ne legyenek [...] fecsegők, hazugok, haszontalan beszédűek.” Amellett, hogy egyházi elődeink tapasztalatukra építettek, a szentírási alapot egyetlen kánon megfogalmazásánál sem nélkülözhatték, ahol a krisztuskövetők számára számos esetben van utalás a helyes beszédre, a nyelv bűneire, a hazugság következményeire és a helyén mondott szavakra. Ugyanolyan fontos a kánon szerint, hogy ne legyenek szemtelenek és költekezők. Ez a két tulajdonság megint csak nem egyeztethető össze a szerény és példamutató étellel.

A szatmárnémeti nemzeti zsinat idevonatkozó határozatának utolsó mondata rendkívül szembetűnő. A korábbi kánonok is a lelkészek felügyelete alá helyezték, illetve az ő felelőségüké tették feleségeik helyes magaviselete, öltözködése, beszéde feletti őrködést. Egyetlen zsinati határozatban sem találunk szankciót arra nézve, ha ez nem valósulna meg. Kivétel ez alól a szatmárnémeti zsinat határozata. Itt a következőt olvashatjuk. „A kicsapongó és bujálkodó engedetlen nőknek férjei, egy vagy két ízben való megintetés után, a szent szolgálatjuktól a közgyűlésig eltiltassanak.”⁵⁵ A feleségválasztás nyilvánvalóan nem volt könnyű dolog, amennyiben a lelképásztor eleget kívánt tenni az előírtaknak. Ha azonban nem felelőssége teljes tudatában hozta meg döntését, s felesége nem volt feddhetetlen, józan életű, környezetével békében élő, hanem civakodott, állandó perpatvart idézett elő, nem kerülte a táncmulatságokat – s ez csupán néhány tiltás, amit a szatmárnémeti zsinat tiltásai közül felsoroltunk –, ennek nem ő, hanem a férj hordozta következményeit. A büntetés pedig egy vagy két intés után a szolgálattól való eltiltás mindaddig, amíg a közgyűlés össze nem ült és döntött az ügyében. Innen értjük meg tehát, hogy mennyire fontos volt a társ megválasztása, akivel együtt példaértékű életet élhettek a gyülekezet előtt minden tekintetben. Hiszen a papné nemcsak mint társ, de

⁵³ KISS, 1881. 38. p.

⁵⁴ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁵ KISS, 1875. 47–48. p.

mint anya, mint nő s nem utolsósorban, mint keresztyén közösség élén álló személy is példával tartozott előljárni.

Végül fontos arról is szólnunk, hogy a sok-sok tiltás mellett a kánonok megfogalmazták azt is, hogy miben jeleskedhettek, miben járhattak elől, és miben bővílködhettek a papnék. „Hanem inkább legyenek olyak, minőknek lenni kell a kegyességet jótetteikben feltüntető asszonyoknak, és tanulják meg, hogy férjeiknek mint uraiknak, csendben és teljes önmegadásukkal engedelmeskedjenek. Mert szent Pál sem engedi meg a nőknek, az isten parancsa szerint, hogy férjeik felett hatalmaskodjanak.”⁵⁶ „Azért a józanságot s feddhetetlenséget kövessék.”⁵⁷ „Ellenben amennyire csak tőlük telik, magukat mindenben a szemérmességnek és a családanyai tisztaság jellemeinek mintegy élő példáiul tüntessék fel.”⁵⁸ „Legyenek szemérmességgel, tisztasággal ékesek, férjeik iránt engedelmesek, józanok, a házi dolgokban jártasak és szorgalmasak!”⁵⁹

Mint láthatjuk, bőséggel találunk a törvények szövegeiben olyat is, amiben igen is „költekezők” lehettek a papnék. A kegyes jótétemények, és férjeiknek, mint uraiknak való engedelmesség, család szerető, józan, feddhetetlen, szemérmes. Ezek mind olyan tulajdonságok, amelyek elengedhetetlenek voltak ahhoz, hogy a papnék férjeikkel együtt példák legyenek a gyülekezetben. Gaál Izabella Méliusz püspök szavait idézve írja, hogy ezeket az intéseket igyekeztek is követni. Hiszen sokakról el lehet mondani, hogy nemcsak engedelmes feleségei és segítőtársai voltak férjüknek, hanem lelki segítséget nyújtottak a rászorulóknak és segítettek a testi bajok gyógyításában is. A korban szinte mindegyik lelkészi családnál megtalálhatóak voltak orvosi könyvek. Igaz, hogy ezek nagy része még csak kéziratban létezett, de felhasználásukkal a papnék sok embernek voltak segítségére. De azok a feleségek, akiknek férjeikből püspökök lettek, a nagyasszonyokhoz hasonló jótéteményeket kívántak véghezvinni azzal, hogy külföldön tanuló fiatalokat támogattak. Erre nézve említ is néhány példát. Ezek között találjuk Bocskai Erzsébetet, Károlyi Péter tiszántúli püspök feleségét, aki a Wittenbergben tanuló ifjakat segítette, de emellett könyvkiadásokat is patronált. Továbbá Bocskai Klárát, aki gyülekezetek és iskolák jótéteménye volt.⁶⁰ De itt kell megemlítenünk azt is, hogy ha egy papné jól végezte családanyai feladatait, s leánygyermekait helyesen nevelte, annak abban is megmutatkozott az eredménye Gaál Izabella szerint, hogy debreceni előkelő polgárok fiai szívesen vettek feleségül papleányokat. A papleányok pedig ezáltal bekerültek a legelőkelőbb debreceni családokba, és a következő generációt hitben nevelték.⁶¹

Összefoglalásként elmondhatjuk, hogy a papnéi szerepkört a reformáció sok tekintetben és területen megújulást eredményező hatása alakította ki. A cölibátus gyakorlata megkérdőjelezésével, illetve a papi házasság bibliai alapokra helyezésével új szakasz nyílt a klérus életében. A nyugati reformátorok ebbéli példaadása hazánkban is követőkre talált. A kezdetben

⁵⁶ KISS, 1881. 38. p.

⁵⁷ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁸ KISS, 1875. 47–48. p.

⁵⁹ GAÁL, 2006.

⁶⁰ GAÁL, 2006.

⁶¹ GAÁL, 2006.

még titkolt kapcsolatok házasságkötéssel vagy a már megkötött házasság felvállalásával végződtek. Sajnos a források szűkösek, így csupán néhány esetet tudunk megemlíteni a korai időkből a papok nősülésével kapcsolatban. A zsinatok kánonai pedig törvényileg fektették le ennek a gyakorlatnak az alapjait, mint ahogy a papnékkal kapcsolatos rendelkezéseket is. Ezekből nagyon sok információt nyerünk arra nézve, hogy egyházi eleink hogyan és milyenek képzelték el a lekipásztorok feleségeit, milyen tulajdonságokat tiltottak, illetve láttak jónak életükben, viselkedésükben, beszédükben, ruházatukban és gyermekeik nevelésében. Mivel ez a szerepkör nagyon gyerekcipőben járt a már tárgyalt korszakunkban, ezekre a kánoni előírásokra szükség is volt.